

Petrićevo tumačenje predmeta Aristotelove metafizike

Girardi-Karšulin, Mihaela

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1979, 5, 237 - 256**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:725357>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

PETRIĆEVO TUMAČENJE PREDMETA ARISTOTELOVE METAFIZIKE

Mihaela Girardi Karšulin

U dva članka objavljena 1954. i 1955. godine u časopisu *Zeitschrift für philosophische Forschung* VIII i IX Hans Reiner suprotstavio se tezi da je ime *Metafizika* nastalo tek iz bibliotekarske zabune i nedoumice — kao naziv za one (po sadržaju raznorodne) Aristotelove spise koji su se u korpusu *slučajno* našli iza Fizike τὰ μετὰ τὰ φυσικά dotad nisu imali zajednički naslov, te da je tek kasnije tijekom vremena i na temelju određenih interpretacija naslov »metafizika« postao ime za znanost koja proučava predmete koji su iznad i s onu stranu predmeta Fizike. Tvrdnja o bibliotekarskom porijeklu naslova *Metafizika* koja ujedno otkriće ovog naslova i termina pripisuje Androniku ušla je u gotovo sve udžbenike povijesti grčke filozofije i time dobila status samorazumljive i neosporne činjenice — Reiner, međutim, dokumentirano obrazlaže da ne može biti poduprta tezama Aristotelovih neposrednih nastavljača kao ni tezama najznačajnijih helenističkih i srednjovjekovnih komentatora Aristotela, da se pojavila relativno kasno (u XVI stoljeću) te da i nakon toga nije bila odmah općenito prihvaćena. Naslov *Metafizika* ima — dokazuje Reiner — temelj i porijeklo u vlastitoj Aristotelovoj tezi da spoznaja napreduje od onoga što je za nas bliže i prvo (a što je po prirodi stvari dalje i drugo) do onoga što je po prirodi prvo (a za nas je dalje i drugo). Položaj ovih spisa u kojima Aristotel raspravlja o predmetu i problemima Prve filozofije, Mudrosti i Teologije iza Fizike *nije stoga slučajan*, nego proizlazi z određenja samog predmeta koji, iako je po prirodi stvari prvi, spoznajemo i naučavamo kasnije, nakon što smo upoznali nama bliže biće, pokretno biće, biće povezano s materijom — osjetilno biće. Prva filozofija i *Metafizika* — tvrdi Reiner — kazuje u biti isto. Reiner napokon postavlja tezu da je naslov *Metafizika* nastao na temelju Aristotelovih

nagovještaja već u najranijoj peripatetičkoj školi i da najvjerojatnije potječe od Eudema.¹

Za nas je, međutim, važna Reinerova teza da je F. Petrić prvi koji je postavio tvrdnju o bibliotekarskom porijeklu naslova *Metafizika*.² Reiner pritom naslućuje i eventualne motive koji su ga na to mogli potaći, te smatra da je Petrić potpuno ispravno pretpostavio činjenice, tj. stvarnu neprisutnost imena *Metafizika* u Aristotelovom tekstu, kasnijim i nepotvrđenim izvještajima i nagađanjima.³ Ipak ovo naslućivanje da je Petrić bio potaknut tek željom da osvijetli jednu povijesnu činjenicu koja je dugo vremena bila prikrivena i falsificirana ne može biti ničim potkrijepljeno, do možda nekim općim i neodređenim, još nedovoljno istraženim renesansnim interesom za filološko-povijesna istraživanja. Petrićeva teza o bibliotekarskom porijeklu naslova *Metafizika* promatrana iz cjeline i žestine njegove kritike Aristotela i peripatetičke filozofije nema samo smisao utvrđivanja jedne povijesne činjenice, nego ima dalekosežne reperkusije za interpretaciju značenja i vrijednosti kako Aristotelove filozofije tako i peripatetičke filozofije uopće. Napokon i interes za povijesna istraživanja i utvrđivanje povijesnih činjenica nije moguće tumačiti bez ostatka kao interes da se sine ira et studio utvrdi činjenično prošlo. Petrićeva teza da Aristotel nije autor naslova i termina *Metafizika* predstavlja prvenstveno odricanje primjerenosti naslova *Metafizika* za spise koje Aristotel naziva *Prva filozofija*, *Mudrost* i *Teologija* i stoga određeno razumijevanje i tumačenje a svakako i kritiku predmeta Aristotelove Metafizike.

¹ Hans Reiner: *Die Entstehung und ursprüngliche Bedeutung des Namens Metaphysik* Zeitschrift für philosophische Forschung VIII/1954. str. 210—237; isti: *Die Entstehung der Lehre vom bibliothekarischen Ursprung des Namens Metaphysik* Zeitschrift für philosophische Forschung IX/1955. str. 77—99.

² Inzwischen hatte aber der italienische Platoniker und Gegner des Aristotelismus, Franciscus Patricius, in dem 1571. erschienenen 1. Teil seiner »Discussiones Peripateticæ« die Tatsache herausgestellt, dass der Name Metaphysik in den Schriften des Aristoteles selbst nicht vorkommt; dieser gebrauche vielmehr die Bezeichnungen, »erste Philosophie« oder »Theologie« oder Wissenschaft »von der Weisheit« oder »vom Sein«. Auch dass der fragliche Name uns erst als bei Nikolaus von Damaskus (und dann bei Plutarch) vorkommend bezeugt ist, während noch die Liste des Diogenes Laertius ihn nicht enthält, stellt Patricius fest. Dazu findet er weiter, dass der Titel Metaphysik seinem Sinne nach mit der Aristotelischen Bezeichnung »erste Philosophie« in Widerspruch stehe, und so zieht er aus all dem den Schluss, dass besagter Titel nicht von Aristoteles stamme, sondern eine spätere Erfindung sei, die er — an sich nicht übel mutmassend — dem Andronikos von Rhodos zuschreibt. (Hans Reiner: *Die Entstehung der Lehre vom bibliothekarischen Ursprung des Namens Metaphysik* Zeitschrift für philosophische Forschung IX/1955. str. 79.)

³ Patricius folgte damit einem an sich guten historischen Sinn, indem er die in den Quellen selbst unmittelbar vorliegenden Fakten über den Inhalt der darin enthaltenen Berichte stellte, die ja als solche stets fragwürdig sind. (Hans Reiner: članak citiran pod 2) str. 81.)

Prije nego prijedemo na analizu Petrićeva teksta treba istaći da se svi slijedeći izvodi temelje isključivo na tezama iz *Discussiones peripateticae* F. Petrića i da ne uzimaju u obzir druga Petrićeva djela i eventualno razvijanje i mijenjanje Petrićevih stavova.

U prvom tomu *Discussiones peripateticae* na više mjesta i u različitom kontekstu konstatira Petrić da u Aristotelovim knjigama koje se nazivaju metafizičke« vlada zbrka i nered (quoddam confusionis chaos); knjiga se s knjigom ne slaže, a α očito ovamo ne pripada. Zbrka i kaos proizlazi iz različitosti predmeta pojedinih knjiga kao i iz nedosljednosti teksta pojedine knjige, u kojem se predlaže rasprava o jednom predmetu dok se faktički raspravlja o nečem posve drugom. Sve to navodi Petrića na tezu da se u ovim knjigama uopće ne radi o jedinstvenom i autentičnom Aristotelovu tekstu, nego, dobrim dijelom, o kasnijm interpolacijama.⁴ Unatoč neredu i zbrci u odnosu na predmet raspravljanja razlikuje Petrić dvije (ponegdje tri) osnovne teme i dva predmeta kao i njima odgovarajuće vlastite Aristotelove nazive ili naslove: *Prva filozofija*, *Mudrost* i *Teologija* Aristotelov je naziv za znanost o prvim uzrocima i odvojenim supstancijama (u tom smislu predlaže Petrić da bi Metafiziku bilo ispravnije zvati Antefizika jer su odvojene supstancije i prvi uzroci predmet koji je prije predmeta Fizike, prije osjetilnog predmeta koji je povezan s materijom⁵); naprosto filozofija ili znanost o biću naziva Aristotel onu znanost koja za svoj predmet ima biće kao biće.⁶ Na drugom mjestu spominje Petrić kao treću

⁴ In eadem sunt navi ii libri, qui vocantur metaphysici. Nam et silentio sunt a Diogene praeteriti; neque ullis locis in tot libris id nomen legitur. Tum quod ingens quoddam cunfusionis chaos tum libris iis, tum rerum tractationibus inest. Neque enim liber libro cohaeret: nec videtur minus Alpha eius tractationis, quod Alexander etiam vidit. Philoponus commentariis iis in eundem, quae nos ex Cypro attulimus, Pasicratis Rhodii esse ait. Tum quod initio de sapientia ac primis rerum principiis se acturum proponit; aliud tamen maiore operis parte prosequitur. Agit enim de ente eiusque scientia, quam cum illa de primis principiis sapientia, miris modis permiscere atque confundere videtur. Quae res Aristoteli in more, ut sui omnes asserunt, non est, ut res scilicet rerumque tractationes confundat. Duos etiam postremos libros in quibus de ideis ac mathematicis agit, Bessario existimavit Aristotelis nullo pacto esse. (F. Petrić: *Discussiones peripateticae*, Basileae 1581. str. 23)

⁵ Quae nominum multitudo in causa forte fuit, ut Andronicus (si tamen is fuit) quo certo nomine eos appellaret dubius, aliud finxerit ac μετὰ τὰ φυσικά appellaverit; nulla sane nec ab Aristotelis autoritate, neque a re ipsa sumpta ratione: nam Aristoteles Primam philosophiam hanc vocat, quia de substantiis, quae priores physicis substantiis sunt, pertractatur... Qua duplici ratione rei scilicet et Aristotelicae auctoritatis πρὸ τῶν φυσικῶν Antephysica, longe melius quam μετὰ τὰ φυσικά Metaphysica, appellari debuissent... (Petrić: op cit. str. 62.)

⁶ ...distinguiamusque duas has et generibus generumque propriis passionibus differentes scientias: dicamusque alteram universalissimam esse scientiam de Ente, philosophiamque vocari; alteram vero, scientiam de principiis esse, quam Sapientiam, seu de separatis substantiis et

znanost obuhvaćenu zajedničkim bibliotekarskim naslovom *Metafizika* — znanost o principima znanosti.⁷ Petrić, međutim, inzistira na razlikovanju, što više, disparatnosti dviju znanosti i njima odgovarajućih predmetnosti u Aristotelovoj *Metafizici* — znanost o biću (kao biću) i znanosti o prvim uzrocima i odvojenim supstancijama. Može se pretpostaviti — i to s dobrim razlogom — da je Petrić poznao arapska i srednjovjekovna obrazloženja jedinstva ovih, dviju hipotetičkih znanosti; no i sam Petrić navodi Aristotelov tekst (*Met.* 1026^a 23—32) u kojem je obrazloženo jedinstvo znanosti o odvojenim supstancijama i prvom biću i znanosti o biću kao biću. Petrić, međutim, smatra da ova teza nije održiva jer nailazi na mnoge teškoće te obećava da će te teškoće razmotriti i razriješiti. To je doista i učinio na taj način da je osporio autentičnost spomenutog teksta koji pripisuje Apellikonu, Tyrannionu ili kome drugom.⁸ Ipak još preostaje pitanje u čemu se zaista sastoje te teškoće i gdje je temelj i razlog disparatnosti znanosti o odvojenim supstancijama, prvim uzrocima i prvom biću i znanosti o biću kao biću. Bez šireg obrazloženja i izvođenja navodi Petrić da je glavna teškoća za tvrđenja jedinstva Aristotelove znanosti o biću i znanosti o prvim uzrocima samo Aristotelovo određenje ili razumijevanje bića. On također dodaje da se na temelju platoničkog i novoplatoničkog određenja bića ovo jedinstvo može bez teškoće obrazložiti i utemeljiti.⁹

primis Theologiam et primam Philosophiam ipse vocavit. (Petrić: op. cit. str. 106.)

⁷ Cur autem nihil ad doctrinam utile eam habere vir tantus iudicaverit, in causa, ut ego existimo, fuit, horum librorum confusio, quam Nicolaus vidit et reprehendit, confusio inquam duarum harum scientiarum de Ente, ac de Primis substantiis. Vel potius trium scientiarum, de Principiis substantiarum, de principiis scientiarum ac de Ente. (Petrić: op. cit. str. 104.)

⁸ Quae quidem sententia, quod scilicet scientia de ente eadem sit cum ea quae primas et separatas et immobiles substantias contemplatur, magnas in se habere videtur difficultates. (Petrić: op. cit. str. 104) ... hanc particulam quinti libri, qua eidem illi scientiae, quae de primis substantiis agit, considerationem entis uti ens tribuit, superfluum esse necesse est. Atque ab Apellicone, vel Tyrannione vel librariis inductam credendum: a quibus Strato Aristotelicos libros corruptos erroribusque repletos fuisse narravit. (Petrić: op. cit. str. 106.)

⁹ Ex quo loco, tum etiam aliis clarum esse videtur, tantundem esse, entis ut ens habere scientiam, vel principia eius et causas inquirere, ac si substantiae quis dicat scientiam habere, eiusque causas quaerere, et principia. Si vero hunc ad modum intelligatur Pythagorico et Parmenidio more ens intelligemus. Entiaque contemplari ut entia, nihil aliud erit quam substantias separatas et intelligibiles causas nostratium harum substantiarum speculari. Eademque erit entis contemplatio, cum Sapientia atque Theologia. Quod si entis ut ens scientiam intelligamus pro scientia entis universalissimi, omnibus entibus communi, proculdubio ab illa longe erit diversa, ab eaque tantum differet, quantum totum a parte, commune a proprio differunt, ac id quod de re universa tractat, ab ea quod de una re aliqua. (Petrić: op. cit. str. 107.)

Sve dosad navedene Petrićeve teze nalaze se u prvom tomu *Discussiones peripateticae* i potaknute su, bar prividno, ne toliko filozofijskim analizama i distinkcijama koliko »objektivnim« povijesno-filološkim interesom, željom da se utvrdi što jest Aristotelov tekst i što on zaista sadrži, a što je rezultat povijesne sedimentacije i nadograđivanja. Ovaj dio kritike Aristotela koji sam Petrić određuje kao objektivnu filološko-povijesnu analizu¹⁰ istakao je i Reiner. To je uostalom ono po čemu je Petrić kao kritičar Aristotela u povijesti bio najutjecajniji i najcjjenjeniji.

Ovdje, međutim, treba ukratko podsjetiti na strukturu i raspodjelu knjige *Discussiones peripateticae*. Knjiga sadrži četiri toma. U prvom je izložen Aristotelov život, njegova djela i njegovi sljedbenici — na temelju originalnih Aristotelovih tekstova i kasnijih izvještaja. U drugom tomu analizira Petrić slaganje Aristotela s njegovim pretečama, u trećem razlike i neslaganja Aristotela i njegovih preteča — na temelju suočavanja i interpretacije tekstova. U četvrtom pokušava Petrić kritiku Aristotelove filozofije prirode — s vlastitih novoplatoničkih pozicija. U prvom tomu uzalud je tražiti odgovor na pitanje o temelju i razlogu Petrićeve teze o disparatnosti (predmeta) znanosti o biću kao biću i znanosti o prvim uzrocima i odvojenim supstancijama jer Petrić ovdje inzistira na objektivnom, povijesno-filološkom pristupu,¹⁰ četvrti se u ovom trenutku može izostaviti jer on zahtijeva kompletniju interpretaciju Petrićeve filozofije; odgovor se dovoljno jasno može formulirati na temelju drugog i trećeg toma, tj. na temelju Petrićeve analize slaganja i razmimoilaženja Aristotelove filozofije s filozofijskim tezama njegovih preteča. Za temu ovog referata relevantne su knjige: 1. Slaganje Aristotela sa starim autorima u pitanjima dijalektike (*Aristotelis cum veteribus in dialecticis concordia*), 2. Slaganje u odnosu na znanost o biću (*concordiam eorum quae ad entis scientiam attinent*) i 3. Slaganje teoloških dogmi (*Dogmatum theologorum concordia*) II toma i osobito knjiga 4. Usporedba i neslaganje Platonove i Aristotelove dijalektike (*Platonicae dialectices cum aristotelica collatio ac discordia*) III toma.

Što se tiče općenitog suda o značenju i originalnosti Petrićeve kritike Aristotela, kritike provedene na temelju određene interpretacije slaganja i razmimoilaženja Aristotela i, kako to Petrić kaže, starih autora — može se svakako reći — na temelju već dosta obimne literature o Petriću — da on nije bio prvi koji je poduzeo istraživanje slaganja i razmimoilaženja u filozofiji Aristotela, Platona i pred Sokrata; no Petrić se toga prihvatio s pozicija koje se radikalno razlikuju u odnosu na prijašnje pokušaje. Petrić ne želi Aristotelovu filozofiju prikazati u harmoniji s filozofijom preteča — oko čega se ponajviše trudio novoplatonizam do Petrića — nego u

¹⁰ Usp. Petrićev sažetak i opis sadržaja I toma *Discussiones peripateticae*.

oštrom kontrastu; stoga Petrić koristi slaganje da bi Aristotela prikazao kao plagijatora, dok neslaganje, razmimoilaženje — Aristotelovu originalnost — prikazuje kao nesposobnost u rješavanju ključnih filozofijskih problema.¹¹ Teza o bibliotekarskom porijeklu naslova *Metafizika* koja se temelji ne samo na konstataciji stvarne neprisutnosti tog imena u Aristotelovu tekstu, nego prije svega na Petrićevu tumačenju i uvidu u različitost i inkompatibilnost dviju znanosti (i njihovih predmetnosti) obuhvaćenih ovim naslovom zauzima posebno mjesto u ovoj argumentaciji. U konačnom sudu o Aristotelu ona Petriću treba da bi utemeljio i obrazložio svoje razumijevanje peripatetičke filozofije kao filozofije koja po svojim načelima i intencijama ne dopire do najviše filozofijske problematike.

U knjizi 1. drugog toma u kojoj Petrić raspravlja o slaganju Aristotela sa starim autorima u pitanjima dijalektike dolazi Petrić do zaključka da ovdje Aristotel ni po čemu nije originalan te stoga ne mogu razumjeti kako je Averoes mogao ustvrditi da je Aristotel otac i tvorac logike. U ovoj knjizi poziva se Petrić uglavnom na spise i *Organona*, na spise dakle s izričito logičkom problematikom; u tom smislu se i slaganje ograničava na ovom logičkom planu.¹² Da ovdje Petrić razlučuje logičku od ontologijske problematike vidi se i po tome što je uveo posebnu knjigu u kojoj raspravlja o slaganju Aristotela i starih autora u pitanjima i problemima znanosti o biću. (*Concordiam eorum quae ad entis scientiam attinentat comprehendens*). Petrićev zaključak u ovoj knjizi nije tako jednoznačan kao u prethodnoj, tj. u istraživanju na području dijalektike — logike. Petrić konstatira doduše, da je sve što je Aristotel o biću naučavao bilo rečeno već prije; no pritom smatra da Aristotelovo učenje predstavlja tek jedan dio — i to manje značajan i važan dio učenja njegovih preteča — učenje o materijalnim supstancijama i akcidencijama bića.¹³ U ovom kontekstu Petrić ponovo inzistira na dvostrukom predmetu i dvjema znanostima (i imenima) obuhvaćenim zajedničkim bibliotekarskim naslovom *Metafizika*.¹⁴ Slaganje koje Petrić u ovoj knjizi istražuje je slaganje Aristotelove znanosti o

¹¹ Usp.: M. Muccillo: *La storia della filosofia presocratica nelle «Discussiones peripateticae» di Francesco Patrizi da Cherso*, La Cultura, Rivista di filosofia letteratura e storia 1—2.

¹² Quomodocunque id vero sit, certe et initia et multos progressus et logices et dialectices utriusque et eristics et categoriarum, et propositionum et argumentorum et methodorum ante Aristotelem fuisse ab aliis conscriptos, in iisque multam cum antiquioribus Platoneque Aristotelis concordiam clarissime, ut opinor, constitit fuisse. (Petrić: op. cit. str. 196.)

¹³ Quam inquisitionem, cum toties proponat, nusquam tamen, quod videre potuerim, causas, entium nos docet, nusquam substantiarum principia et elementa nobis assignat, praeter quam corporum ac naturalium substantiarum, materiam ac formam. Quae sane naturales substantiae, non cunctae substantiae sunt. (Petrić: Op. cit. str. 199.)

¹⁴ Usp. Petrić: op. cit. str. 196.)

biću kao biću s učenjima predsokratika i Platona o istom predmetu. Preteča ima dovoljno i sve je već prije Aristotela i sagledano i načelno riješeno, no Petrić ipak smatra da i na ovom mjestu mora istaknuti jednu razliku: De tot ergo speciebus, seu accidentibus entis, quatenus ens, nullum adhuc comperimus, cuius antiquiores philosophi vim et naturam non expresserint, a quibus in plerisque Aristotelem non discordare vidimus, praeter forte hoc unum, quod axiomata inter entis accidentia ipse reposuit cap. 3. libri I de Ente, ratiomenque reddidit: . . . Omnibus enim insunt entibus, et non generi alicui seorsum separatim ab aliis. Quod ut verum de universalissimis quibusdam sit, non tamen verum est de iis omnibus, quae axiomata appellantur.¹⁵ (Između toliko vrsta ili akcidenција bića kao bića ne nalazimo nijednu čiju snagu i prirodu nisu izrazili stariji filozofi — s kojima vidimo da se Aristotel ponajviše slaže osim možda u jednome jer ja sam postavio da su aksiomi akcidenције bića u 3. poglavlju I knjige O biću i obrazložio to: »Nalazi se naime u svim bićima, a ne u nekoj vrsti zasebno, odvojeno od drugih.«. Pa bilo to i istinito s obzirom na neke najuniverzalnije, nije istinito s obzirom na sve ono što se naziva akcidenциjama). Interesantno je da Petrić ne navodi i ne interpretira cijelu Aristotelovu tezu nego citira samo Aristotelovo obrazloženje teze (rationemque reddidit). Citat je istrgnut iz svog konteksta korisno je stoga razmotriti ga u cjelosti.¹⁶ Aristotel ovdje govori o tome da jednoj znanosti — i to onoj kojom se bavi filozof — pripada proučavati kako supstanciju tako i načela znanosti ukoliko su zajednička svom biću i svim znanostima o biću. Takva načela znanosti koja pripadaju biću kao biću ne mogu biti predmet posebnih znanosti upravo zato što pripadaju biću kao biću a ne nekoj posebnoj regiji bića — nego jedino predmet znanosti o biću kao biću koja je ujedno ili prvenstveno znanost o supstanciji — predmet *Prve filozofije (Metafizike)*. Aristotel stoga smatra preuzetnim svaki pokušaj neke posebne znanosti da proučava i prosuđuje o najopćenitijim načelima znanosti. To osporava čak i Fizici koja, iako je Mudrost, proučava samo jedan rod bića a ne biće kao biće u cjelini i totalitetu. U nastavku ovog teksta raspravlja Aristotel o jednom, prvom i temeljnom, principu znanosti — principu neproturječja. Petrić, međutim, primjećuje da sva načela znanosti nisu toliko općenita da pripadaju biću kao biću i stoga znanosti o biću kao biću (iako načelno ne osporava takve najopćenitije principe — Quod ut verum de universalissimis quibusdam sit, . . . — nego da također postoje načela koja nisu toliko općenita i koja stoga nisu predmet znanosti o biću, nego predmet drugih, specijalnijih znanosti. Petrićeva primjedba je usputna i čini se da nije naročito primjerena Aristotelovu tekstu.

¹⁵ F. Petrić: op. cit. str. 207.

¹⁶ Metafizika 1005a 18 — 1005b 1

Petrić je k tome i ne razvija dalje. Njemu je ovdje stalo do toga da i usputnim primjedbama i objekcijama ukaže na to da Aristotelovi spisi »koji su nazvani metafizički« ne predstavljaju nikakvo predmetno jedinstvo nego konglomerat neizvedenih i nedovoljno obrađenih teza koje po svojoj prirodi pripadaju različitim znanstvenim područjima. Aristotelova *Metafizika* nije nekoherentna samo u tome što sadrži dvije znanosti — znanost o biću kao biću i znanost o odvojenim supstancijama — i sama Aristotelova znanost o biću kao biću nije jedinstvena i sebi dosljedna jer uvijek na neki način prekoračuje i neopravdano širi svoje granice i svoj predmet.

Što se tiče treće knjige II toma, tj. Petrićeva istraživanja slaganja Aristotelovih teoloških teza s odgovarajućim tezama starih autora ovdje je dovoljno navesti samo Petrićev zaključak. Petrić konstatira da je ova problematika kod Aristotela s obzirom na opseg stranica slabo obrađena te navodi na zaključak da su i u ovim pitanjima Platon i predsokratici bolje postavili probleme i prije Aristotela jednako ih ili bolje riješili.¹⁷ Treba, međutim, primijetiti da u tomu u kojem se raspravlja o razlikama između Aristotela i starih autora nema poglavlja o razlikama u odnosu na teologiju kao i to da je ovo područje u odnosu na druge teme relativno kratko i površno obrađeno. Bilo bi neopravdano pretpostaviti da to proizlazi iz Petrićeve nezainteresiranosti za ovu problematiku — ova pretpostavka nije u skladu niti s općim tendencijama novoplatonizma niti s Petrićevim posebnim isticanjem novoplatoničke filozofije kao filozofije koja je sukladnija kršćanskom razumijevanju svijeta od Aristotelove i peripatetičke filozofije. Vrlo je vjerovatno da je Petrić izbjegao detaljnu analizu da se ne dovede u situaciju da mora — ako ne kritizirati onda bar opravdati određene teološke teze Platona i platonika od optužbi kršćanske teologije. U tom smislu istraživanje slaganja Aristotela, Platona i platonika obzirom na teološku problematiku ne predstavlja samo kritiku Aristotela kao plagijatora nego ujedno i obranu Platona i platoničke filozofije.

Na osnovi strukture, sadržaja i rezultata Petrićeva istraživanja slaganja Aristotela s njegovim pretečama — provedenog na tezama uzetim iz *Metafizike* — vidi se da je Petriću stalo do toga da istakne ne samo povijesne činjenice u vezi s Aristotelovom filozofijom i ne samo Aristotelov plagijat, nego također, ili ponajprije, mnogostruku sadržajnu i smislenu nekoherentnost *Metafizike*; na temelju različitosti i nekoherentnosti predmeta *Metafizike* Petrić će Aristotelu (no također i cijeloj peripatetičkoj školi) osporiti predmetno jedinstvo *Metafizike*, metafiziku kao znanost.

Četvrta knjiga III toma: Usporedba i neslaganje Platonove i Aristotelove dijalektike (*Platonicae dialectices cum aristotelica colatio ac discordia*) nastavlja se svojom problematikom — sudeći bar

¹⁷ Usp. F. Petrić: op. cit. str. 209.

po naslovu na odgovarajuću (1.) raspravu iz II toma: o slaganju Aristotela sa starim autorima u pitanjima dijalektike (*Aristotelis cum veteribus in dialecticis concordia*) s time da su sada iz razmatranja izuzeti svi predsokratici a težište je postavljeno na istraživanje razlika i neslaganja između Aristotela i Platona. No, već na prvi pogled vidi se da knjiga 1. drugog toma i knjiga 4. trećeg toma nisu paralelno zamišljene jer je u trećem tomu izostala knjiga koja bi raspravljala o razlikama u odnosu na znanost o biću kao biću. I zaista, ova knjiga o neslaganju i razmimoilaženju Aristotelove i Platonove dijalektike ne istražuju samo užu logičku problematiku, kako je to uglavnom slučaj u 1. knjizi drugog toma, nego logičku, spoznajnoteorijsku i ontološku u njihovom jedinstvu, te logičku utoliko ukoliko je relevantna za ontološku problematiku — za problematiku znanosti o biću. Pod dijalektikom ovdje podrazumijeva Petrić (iako doduše kaže da je dijalektika ono isto što neki nazivaju logikom, i premda se istraživanje s odgovarajućim naslovom u drugom tomu (*Aristotelis cum veteribus in dialecticis concordia*) zaista ponajviše ograničava na ovu užu logičku problematiku) Platonovo određenje dijalektike — vrhovnu znanost (*dux scientiarum*) — sudjelovanje u životu ideja, u logosu samom — koja je s pravom kasnije interpretirana kao Platonova ontologija. Ponajprije konstatira Petrić da Aristotel nije otvoreno polemizirao s Platonovom dijalektikom, no da se potajno u mnogim stvarima s njime ne slaže i njegove teze ne odobrava¹⁸ — te odmah utvrđuje da je prva razlika između Platona i Aristotela u odnosu na dijalektiku u tome što Aristotel smatra da nikakve forme nisu nerođene, nestvorene (*ingenitas*) te stoga smatra iluzornim Platonovo određenje spoznaje kao sjećanja (*reminiscentia*).¹⁹ Nasuprot ovoj prvoj razlici inzistira Petrić da postoji i osnovno slaganje; tj. i Platon i Aristotel slažu se u tome da prve spoznaje potječu od osjetila i da je znanost efekt, rezultat koji je povezan i koji proizlazi od nekog uzroka.²⁰ Moć duše koja od pojedinačnog napreduje k općem (bilo da se općeg prisjeća ili da ga stvaralački pridodaje — *universales illas vel revelaret, vel affingeret*), koja uzroke povezuje s posljedicama bilo da ove uzroke stvaralački pronalazi, bilo da na temelju sjećanja dovodi u svjesnu spregu, otkriva i iznosi na vidjelo vezu uzroka s njihovim posljedicama (*causasque effectibus vel annecteret, vel connecteret*) — i Pla-

¹⁸ *Primo itaque loco dialecticam, uti aliarum omnium scientiarum ducem attingamus, in qua quidem parcius fuit Aristoteles Platonis accusator, paucioribus enim quam alibi, locis, eum aperte reprehendit, sed occulte in pluribus ab eo dissentiens, Platonis dialecticam doctrinam non probat. (Petrić: op. cit. str. 313)*

¹⁹ *Ideoque nullas illi rerum formas essentialiter ingenitas esse, ac propterea vanas illas scientiarum reminiscentias his in libris logicis, ostendere annexus est. (Petrić: op. cit. str. 314)*

²⁰ *Duae primae conformitates, primas notitias a sensibus oriri, scientiam esse effectus cum causae connexionem. (Petrić: op. cit. str. 314)*

ton i Aristotel nazivaju dianoiom — i taj termin Petrić ne prevodi jer smatra da za njega ne postoji odgovarajući u latinskom jeziku.²¹ Djelovanje dianoie odredio je Platon kao — razgovor duše sa sobom — razgovor koji se sastoji iz pitanja i odgovora, tvrđenja i odricanja, a dijalektika je rasprava ili znanost o djelovanju ove moći duše.²² Dijalektika je stoga isto tako znanost o svom biću kao i znanost o spoznajnoj moći koja to biće spoznaje — u njihovom nerazdruživom jedinstvu i njihovoj međusobnoj upućenosti.

Petrić utvrđuje da se Aristotel s Platonom slaže, s obzirom na određenje predmeta dijalektike, u tome da se dijalektika bavi pitanjima i odgovorima. Aristotel se s Platonom slaže također i u određenju smisla i zadatka dijalektike — budući da je utvrdio korisnost dijalektike za: 1. vježbanje argumentiranog raspravljanja, 2. uspješno pobijanje protivnika i obrazlaganje vlastite teze i 3. filozofijske znanosti.²³ Iako konstatira slaganje Aristotela i Platona u odnosu na ova tri zadatka ili ove tri koristi koje proizlaze iz dijalektike, Petrić ipak inzistira na Aristotelovoj (kao i cijeloj peripatetičkoj školi svojstvenoj) zloupotrebi ovih koristi dijalektike. Petrić tumači Aristotelovu primjenu dijalektike — metodu kao sofističko argumentiranje čija je namjera da nadmaši protivnika bez obzira na istinu i neistinu. Rezultat takove dijalektike je proizvoljno citiranje teza protivnika (preteča) i sofistički prividni dokaz koji slabiji razlog prikazuje jačim.²⁴ Petrić nema razumijevanja (no, naravno ni povijesno-filozofijske pretpostavke za to razumijevanje) za Aristotelov povijesno-hermeneutički pokušaj da na temelju analize teza svojih preteča i analize već uvijek pretpostavljenog, no u običnom govoru prikrivenog temeljnog smisla filozofijskih termina otkrije i protumači pretpostavke prirodnog i znanstvenog mišljenja. Za Pe-

²¹ *Potentiam eam animae, quae a singularibus per sensum acceptis notitiis, universales illas vel revelaret, vel affingeret, causasque effectibus vel annecteret, vel connecteret, uterque voce eorum linguae διάνοιχν dianoeam vocavit, quo nomine nos quoque, quia latine proprie exprimi non potest, posthac utemur.* (Petrić: op. cit. str. 314)

²² *Dialogus ergo rite animae, interrogatione, ac responsione constans, nec non affirmatione, ac negatione dianoetae operatio est; nomenque Dialecticae hoc διαλέγεσθαι dissertationi dedit.* (Petrić: op. cit. str. 314.)

²³ *Sed hoc erit hac in re discrimen, quod Aristoteles dialecticum ad tria tantum alligat ac velut vincit (utamur hisce Topicis pro Aristotelicis, neque enim si ut putamus nos, Eudemi sunt longe ab Aristotelica traditione absunt) προς τὰς γυμνασίας, προς τὰς ἀντιλέξεις προς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας. Ad exercitationes ad colloquia, ad philosophicas scientias.* (Petrić: op. cit. str. 315.)

²⁴ *Hos sane duos ultimos usus, omnibus libris suis Aristoteles inseruit, philosophiae, Sophiae, Physicae, Politicae in omnibus namque enumerat, pro suo tamen libitu, aliorum opinionones, easque μεταβιβάζει refert, atque in omnibus dubitat prius, deinde quae sibi videntur, affert.* (Petrić: op. cit. str. 315.)

trića je Aristotelova metoda proizvoljno i erističko, sofističko nadmetanje čija svrha nije spoznaja istine bića nego osobno isticanje i slava. Petrić zaključuje da Aristotelova metoda nije ni od kakve koristi za filozofijske znanosti.²⁵ Petrić ipak navodi da je Aristotel (u razlici prema Platonu) u *Topici* razlikovao između dijalektike i filozofije, između dijalektičara i filozofa — no to ga ne navodi na tezu da je to dvoje zaista različito kod Aristotela nego na tezu da *Topika* nije autentično Aristotelovo djelo.²⁶

Nasuprot Aristotelovu tumačenju dijalektike koju je razumio kao proizvoljno, svadljivo i nepouzdanu raspravljanje o mnijenjima a ne o istini ističe Petrić Platonovo određenje dijalektike kao vještine ili postupka kojim duša na temelju pitanja i odgovora u sebi rađa kako mnijenje tako i znanost o biću.²⁷

Na kraju ovog dijela istraživanja u kojem je akcent čas na logičkoj, čas na spoznajnoteorijskoj, čas na psihologijskoj problematici dolazi Petrić do zaključka da je između Aristotela (i aristotelizma) i Platona (i platonizma) bitna razlika u dignitetu znanstvene (tj. filozofijske) spoznaje — a to prije svega za Petrića znači u dignitetu filozofijsko-znanstvenog predmeta.²⁸ Predmet Aristotelove filozofije su mnijenja — ono što je promjenljivo i različito; predmet Platonove filozofije je istinsko biće — ono što je uvijek isto. Platonova filozofija (dijalektika) ima isti predmet kao i Aristotelova *Metafizika* — biće, no dok biće za Platona znači ono što uistinu jest, ono što je dobro samo, lijepo samo, pravedno samo, pobožno samo

²⁵ Hanc methodum, qua disputaturi ex receptis iam opinionibus (illud enim ἐνδοξόν ita intelligendum est non ut plerique pro probabilibus) possint disserere ita, ut adversarium vel superent, vel saltem non superentur, neque contraria iam positus cogantur dicere, exercuerunt quadringentis iam ab hinc annis apud monachos, atque adhuc inter eosdem, nec non in scholis Italicis regnat. Sed nulla ad philosophicas scientias utilitate, quod tamen eos latet, putantque se eo maxime philosophos esse, quo minime philosophi sunt, ... (Petrić: op. cit. str. 315.)

²⁶ At contrario modo Topicorum author haec distinxit, ut philosophus et dialecticus, longe alii essent, ... Quartum hoc indicium facit, hosce libros non esse Aristotelicos, quia nullo alio loco omnium suorum librorum huius Aporematis ulla est mentio facta: ... (Petrić: op. cit. str. 316.)

²⁷ Plato praeter haec philosopho seu dialectico interrogationem et responsonem tribuit, per quas non solum elenchum illum saluberrimum fieri docuit, sed etiam entium omnium, tum opinionem, tum scientiam ingenerari animis docuit, ... (Petrić: op. cit. str. 316.)

²⁸ At Aristoteles sub entis nomine primi libri de Ente capite 2. substantiam corpoream comprehendit et reliqua illi accidentia, novem categoriis comprehensa, atque ita Aristoteli ens est, quod illis genitum, Aristoteli sua philosophia versatur circa hoc ens, Sophia circa essentias separatas. Quae nequaquam ex eius sententia videntur categoriis comprehendi. Plato nominibus non distinxit, re distinxit; nam Sophiae, scientiae, artis, prudentiae nomina saepe pro synonymis habuit. Philosophiam ac dialecticam, circa veri entis cognitionem primaria intentione ac fine versari. (Petrić: op. cit. str. 317.)

(*ipsum pulchrum et ipsum bonum et iustum et pium* — ideju,²⁹ dotle Aristotel pod bićem podrazumijeva tjelesnu supstanciju i akcidencije — biće koje se spoznaje s deset kategorija; znanost o tom biću naziva Aristotel filozofija ili znanost o biću (kao biću). Ono pak što Aristotel naziva odvojenim bivstvima (Petrić prevodi: *essentiae separatae*, a ne u skladu s tradicijom i uobičajenim prevođenjem termina — *substantiae separatae*) — to se ne spoznaje Aristotelovim kategorijama, te Petrić ne vidi način ili mogućnost kako bi se, prema Aristotelovom određenju spoznaje, uopće mogle spoznati. Znanost čiji su predmet ove odvojene biti naziva Aristotel *σοφία* — Mudrost, a Petrić inzistira i ističe da ona kod Aristotela ostaje neodređena, da je po spoznajnim i metodologijskim Aristotelovim načelima nemoguća; ukoliko pak sadrži neke istinite teze ove treba smatrati preuzetima od Platona ili drugih preteča — plagijatom. Platon je naučavao da je predmet dijalektike i filozofije (sinonimno uzete) istinsko biće, a predmet filodoksije — ljubavi prema mišljenjima stvoreno biće kakve su Aristotelove tjelesne supstancije i akcidencije kao i mišljenja o njima. Predmet Aristotelove znanosti (o biću) jest ono općenito skupljeno (apstrahirano) iz pojedinačnog — tjelesne supstancije i akcidencije — i kao univerzalno apstrahirano iz pojedinačnog nema dostojanstvo i dignitet znanstvene predmetnosti kakav imaju Platonove ideje kao vječni, istinski i identični bitak.³⁰ Predmet Aristotelove znanosti o biću po znanstvenom dignitetu i po sadržaju, odgovara Platonovom mnijenju i filodoksiji, a k tome ne udovoljava ni zahtjevima koje je sam Aristotel postavio na znanost — nužnosti; ono općenito skupljeno i apstrahirano iz pojedinačnog nikad ne može imati karakter nužnog. Ovom zahtjevu naprotiv savršeno udovoljava Platonov predmet filozofije, dijalektike — *essentiae separatae* (termin je isti kao i kod određenja predmeta Aristotelove Mudrosti) koji je uvijek sebi identičan i nužan — Platonova ideja.³¹

Nakon što je pokazao da Aristotelova znanost, i to prvenstveno znanost o biću ne udovoljava kriteriju znanosti, tj. da predmetnost te znanosti nema karakter nužnosti, te da je Aristotelovim metodologijskim pristupom upravo onemogućena znanost o totalitetu bića od nestvorenog ka stvorenom i od slučajnog k nužnom dokazuje

²⁹ *Philosophia ergo ens contemplatur ex Platonis sententia, quod loco superiore in Aristotele quoque notavimus. Sed entis significatio Platoni longe alia est ab Aristotelica. (Petrić: op. cit. str. 316.)*

³⁰ *Unde sequitur Platonis opinionem esse Aristotelicam scientiam, quia haec versetur circa universale collectum ex singulis genitis. (Petrić: op. cit. str. 317.)*

³¹ *Nec vero videtur scientia Aristotelica sibi constare, quia universale collectum quod scientia dicitur non recipit eam conditionem, quam scientiae attribuit saepe... Quod scientia quidem universalis est et per-necessaria, necessarium vero non contingit aliter habere. Singularia autem et universale ex eis collectum nullam habet necessitatem. (Petrić: op. cit. str. 318.)*

Petrić dalje da je Aristotelov argumentacijski postupak (*scientiae instrumentum*) — dokaz nemoguć i neprimjeren ne samo za predmet znanosti o biću nego i za predmet bilo koje druge znanosti. Odvojena bića (*entia separata*) ili nemaju nikakv uzrok ili taj nije evidentno dan tako da bi poslužio kao dokazno načelo. Ovdje Petrić osporava primjenjivost Aristotelove filozofije na kršćanski nazor na svijet. Smisao na Aristotelovoj filozofiji utemeljene kršćanske filozofije jest racionalno opravdanje vjere i racionalni dokazi za opstojnost Boga — utoliko, naime, ukoliko je to moguće samim razumom. Petrić, međutim, tumači da se Aristotelovu dokazu može priznati karakter znanstvenosti (nužnosti) jedino ako se najopćenitija i vrhovna načela pretpostave kao evidentna (*per se nota*). Time otpada svaka upotrebljivost Aristotelove filozofije za opravdanje božje egzistencije jer je ona u svom argumentacijskom postupku mora pretpostaviti te je stoga ne može i dokazati. Aristotelov dokaz nije prikladan niti za znanost o prirodnim bićima — jer prirodna bića nisu nužna nego u zbivanju i mijenjanju, (*evenientia*), niti univerzalna, niti evidentna. Nije prikladan niti za matematičke predmete — bar po sudu značajnih matematičara, niti za znanost o ljudskim odnosima i vještinama jer ovi predmeti u sebi nemaju nikakve nužnosti nego su odreda slučajni.³²

Nasuprot Aristotelovoj metodi koja sprozava filozofiju na filodoksiju a predmet znanosti o biću na materijalne supstancije i akcidencije i konačno nasuprot metodičkom Aristotelovom postupku — dokazu, silogizmu koji nije u stanju dokazati ili ništa ili samo ono što je već pretpostavljeno ističe Petrić Platonovu definiciju i raščlambu kao prave znanstvene postupke kojima se otkriva istina, istinsko biće. *Demonstratio, syllogismus est (...) scire facis; scientiam facit, quando per causam inesse ostendit propriam passionem subiecento alicui. Definito scientiam facit essentiae cuiusque rei.*³³ Dokaz, silogizam je ... znanstvenotvoran; tvori znanost utoliko što putem uzroka pokazuje da neka trpnja navlastito pripada nekom subjektu. Definicija tvori znanost o bivstvu neke stvari. Aristotelov dokaz jest utoliko znanstven ukoliko pridonosi uzročnoj spoznaji trpnog stanja svojstvenog nekom određenom subjektu. Na temelju njega ne spoznajemo bit stvari nego samo uzročnu povezanost između nekog subjekta i njegovog trpnog stanja, i to ne bilo kojeg trpnog stanja subjekta nego samo onog koji je svojstven i vlastit tom subjektu. Definicijom naprotiv spoznajemo bit svih stvari uopće na taj način da ono što je razasuto u mnogom skupimo u jedno

³² *Qualem Aristoteles demonstrationem descripsit, nullo in genere rerum reperiemus. ... Sequitur ex hisce necessario nullam posse construi demonstrationem: atque inde, nullam scientiam, si modo sola demonstratio, uti Peripateticis fere omnibus placitum est, scientiam constituat.* (Petrić: op. cit. str. 318.)

³³ F. Petrić: op. cit. str. 318.

(ex multis unum colligere). Od definicije za znanost još mnogo značajnija Platonova divizija, raščlamba, analysis, kao temelj i kao rezultat znanosti (vel praecedentem vel subsequentem vere scientiae instrumenta) kojom dolazimo do spoznaje uzroka stvari no isto tako i do spoznaje svrhe stvari.³⁴ Stoga Petrić zaključuje da Platonova definicija i raščlamba u potpunosti zadovoljava zahtjevima koje je Aristotel postavio kao zadatak dokaza. Unatoč tome što je Platon asilogistički izgradio svoju znanost ipak ova znanost udovoljava svim zahtjevima znanstvene spoznaje kako ih je i sam Aristotel formulirao. Na temelju raščlambe i definicije ova znanost je prikladna za spoznaju kako biti i uzroka svih stvari tako i za spoznaju njihove svrhe. Ova znanost ne polazi od slučajnih mnijenja, od spoznaje trpnih svojstvenih stanja subjekta i slučajnih svojstava stvorenih stvari nego od istinskih pretpostavki — ideja i neosjetilnih formi i uzdiže se principima, uzrocima i svrsi.³⁵ Isto, tako, silazeći od uzroka i svrha, ova znanost — dijalektika objašnjava stvoreno u odnosu na njegove ideje i neosjetilne forme.³⁶ Petrić zaključuje: »Tam sublimem ergo Platon nobis dialecticam tradidit, quae nos via certa ad primum principium atque veram verorum cognitionem duceret. Hunc usum Aristoteles eiusque Peripatetici omnes ignorarunt, quorum dialectica utilis tantum est ne quis nos in contradictionem adducat inter disputandum, ad quam utilitatem solam versa omnis eius exercitatio est. Atque hinc est quod quadragesimo iam annis nedum dialectica sed philosophia quoque ipsa nihil aliud fuerit, sitque adhuc in scholis quam lis et verbosa contentio.³⁷ (Platon nam je predao, dakle uzvišenu dijalektiku da nas sigurnim putem može voditi do prvog principa i do istinske spoznaje istinskih stvari. Ovaj način nisu priznavali Aristotel i svi njegovi peripatetičari dijalektika kojih je korisna samo utoliko da nas tko ne bi u raspravljanju doveo u protuslovlje; i jedino prema ovoj koristi upravljena je čitava njegova vježba. I odatle proizlazi da je već četrdeseto godina ne samo dijalektika nego također i sama filozofija u školama bila a i sada jest ništa drugo do lukavstvo i verbalno izivljavanje.) Ovdje se napokon sasvim jasno vidi svrha poduzetog istraživanja. Petriću je stalo do toga da Platonovu dijalektiku — znanost o prvim principima bića kao istinsku znanost o istin-

³⁴ Definitionem itaque ac divisionem illam vel praecedentem vel subsequentem vere scientiae instrumenta Plato celebravit. (Petrić: op. cit. str. 320.) Deinde duplici huic analysi ab hypothesisibus ad principium, ab hypothesisibus ad finem subdit. Petrić: op. cit. str. 321.)

³⁵ Sed Dialecticum docet hypothesisibus non uti principiis notis, sed ut vere hypothesisibus, quae sibi inserviant veluti gradus ascensionis ad ipsum principium. (Petrić: op. cit. str. 321.)

³⁶ Itaque dialectica duplicem habet analysin, ut ab hypothesisibus ad primum omnium principium ascendat, deinde ab eo per antiquos ordines descendat. (Petrić: op. cit. str. 322.)

³⁷ F. Petrić: op. cit. str. 323.

skom biću istakne u suprotnosti prema Aristotelovom učenju. Petriću se Metafizika, ukoliko je znanost o biću kao biću, na temelju Aristotelovog povijesno-hermeneutičkog pristupa pokazuje kao filodoksija, na temelju metode apstrakcije njezin je predmet ono slučajno opće sabrano iz slučajnog pojedinačnog, na temelju znanstveno-logičkog instrumenta — dokaza predmet Metafizike je trpno svojstveno stanje nekog slučajnog subjekta. Ukoliko je pak Metafizika znanost o odvojenim supstancijama, prvom biću i prvim principima sva Aristotelova znanstvena načela pokazuju se neprimjerenim ovom predmetu, te ako se ovdje mogu pronaći neke istinite misli i teze njih ne treba smatrati Aristotelovim otkrićem nego preuzetima od preteča i osobito Platona.

Iako Petrić vrlo oštro osporava predmetno jedinstvo Aristotelove Metafizike ipak to ne znači da načelno odustaje od mogućnosti jedinstvene znanosti o odvojenim supstancijama i prvom principu i znanosti o biću kao biću. Naprotiv, ova znanost je moguća, ona je također najviša i najznačajnija, svrha filozofije i najviši zadatak za filozofa — ali ona nije sadržana u Aristotelovoj Metafizici nego u filozofiji Platona i platonika. U tom smislu ne istražuje Petrić slaganje Aristotela s pretečama samo zato da bi istakao Aristotelovu neoriginalnost i plagijat nego u isti čas i zato da bi uspio pokazati kako ono što Aristotelu nije uspjelo, tj. obrazloženje jedinstvene znanosti o prvom biću i biću kao biću, znanosti o totalitetu bića postoji i prije Aristotela i bolje nego što je to Aristotel zamislio. Koliko je on pritom aristotelizirao Platona i platonike ostaje u ovom času otvoreno. S obzirom na ulogu položaj i zadatak filozofije u svoje doba Petrić je mogao poduzeti kritiku Aristotela jedino tako da analizom Aristotelova teksta i kontrapozicijom Aristotelovih i u najširem smislu platoničkih tekstova pokaže s jedne strane nekorištnost Aristotelove filozofije — a to prvenstveno znači Metafizike — za utemeljenje kršćanske filozofije i teologije i s druge strane primjenljivost platoničke filozofije. Koliko je Petrićeva interpretacija platonizma zaista udovoljila ovom zahtjevu, te da li se Petrićeva očita ili prikrivena intencija uistinu može bez ostatka poistovjetiti sa željom za platoničkim utemeljenjem kršćanske filozofije u ovom trenutku i za potrebu ove teme nije potrebno ni pitati ni odgovoriti. Važno je istaknuti da je kritiku Aristotela Petrić mogao opravdati i obrazložiti jedino interpretacijom inkompatibilnosti Aristotelove filozofije i kršćanskog nazora na svijet. Ovu nespojivost temelji Petrić na određenoj interpretaciji predmeta Metafizike te vodi k zaključku da Aristotel nije imao u vidu a još manje izveo i obrazložio znanost koja želi i može utemeljiti spoznaju totaliteta bića od najvišeg nestvorenog do najnižeg stvorenog na taj način da svakom dodijeli njegovo mjesto i njegova svojstva kao bića. Petrić Aristotelu odriče metafiziku — prvu filozofiju kao znanost o prvim uzrocima, odvojenim supstancijama koja je, upravo zato

što je znanost o prvom, ujedno i znanost o biću kao biću, totalitetu bića.

Povezujući napokon Petrićeve teze o neprimjerenosti naslova *Metafizika* za Aristotelove spise sakupljene pod tim nazivom, o zbruci i neredu u tim knjigama, o dvostrukom predmetu ovih spisa, neprimjerenosti Aristotelove metode za znanost uopće i za znanost o biću kao biću, odvojenim supstancijama i prvom principu posebno, te napokon o Aristotelovom predmetu znanosti kao onom slučajnom, općem sabranom iz pojedinačnog, nadaje se opći zaključak: Petrić je, osporavajući primjerenost naslova *Metafizika* za Aristotelove knjige sabrane pod tim nazivom i tvrdeći bibliotekarsko porijeklo imena *Metafizika*, želio ne samo utvrditi, čini se, neosporivu činjenicu da je sam Aristotel te knjige drugačije naslovio, nego ponajprije ukazati na to da Aristotelova Prva filozofija i Teologija ne udovoljavaju visokim zahtjevima koje pred njih postavlja naslov *Metafizika*. Petrić ne osporava niti vrijednost niti mogućnost ove »kraljice znanosti«; tvrdeći bibliotekarsko porijeklo Aristotelove *Metafizike* i neprimjerenost tog imena za Aristotelovo učenje Petrić oslobađa mjesto za (platoničku) metafiziku.

Problem naslova kao i predmeta Aristotelove *Metafizike* jednako kao i problem termina i »znanosti« ili filozofijske discipline *metafizike* interesantan je još i danas. O tome može posvjedočiti i zbornik najreprezentativnijih članaka o Aristotelovoj *Metafizici* objavljenih do 1961. godine: *Metaphysik und Theologie des Aristoteles*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1969. Svrha je zbornika, kako to tumači izdavač F.-P. Hager, pregled osnovnih i centralnih tema Aristotelove *Metafizike*. Problem imena i predmeta *Metafizike* izričito je tematiziran u četiri od trinaest članaka (Reiner, Merlan, A. Mansion, G. E. L. Owen), a može se reći da je taj problem izravno ili neizravno dotaknut u svim člancima što više da određeno razumijevanje i tumačenje ovog problema predstavlja horizont svih izvođenja i rješenja posebnih pitanja i problema (problem supstancije, problem aporija, problem razvoja i kronologije itd.).

K tome autori ovih članaka pišu ponajviše u prilog Petrićevoj tezi, tj. inzistiraju na nekoherentnosti, nejedinstvenosti i necjelovitosti *Metafizike* te utvrđuju različitost predmeta znanosti o biću kao biću (kao onom općenitom) i znanosti o prvoj supstanciji — teologiju, iako ne citiraju a možda i ne poznaju relevantne Petrićeve teze u Peripatetičkim raspravama. Petrićevoj tezi suprotstavio se samo već spomenuti H. Reiner (koji Petrića citira) i Ph. Merlan koji je upravo na temelju istraživanja platonizma i neoplatonizma došao do teze ili zaključka da, je Aristotelovo određenje *ὅν ἢ ὅν* isto što i *πρώτη οὐσία ἀχίνητος οὐσία*. Neko posredničko stajalište u ovom pitanju zauzeo je Düring: *Aristoteles. Darstellung und Interpretation seines Denkes*. Heidelberg 1966. — smatrajući da je

Aristotel pokušao pomiriti svoje prvo učenje o biću kao biću i kasnije učenje o prvoj i nepokrenutoj supstanciji, ali da mu taj kompromis nije uspio.

Iako je teza o bibliotekarskom porijeklu imena i naslova Metafizika do Reinerova članka a i poslije njega prihvaćena kao nepobitna i povijesna i filološki utvrđena činjenica, ipak ne treba previdjeti da su epohalni mislioci — Kant i Heidegger — unatoč uvjerenju u slučajno i bibliotekarsko porijeklo ovog naslova ipak priznavali njegovu primjerenost predmetu znanosti ili filozofijske discipline (metafizike) za koju se ipak ne može reći da se razvijala nezavisno o usmjerenju i problematici Aristotelove Metafizike.

Ma kako stoji s povijesnom činjenicom porijekla i autorstva termina, naslova i imena Metafizika — uočavanje, tematiziranje i rješenje ovog problema nije potaknuto ni usmjereno (ni u Petrića, niti u prije spomenutih autora) pukim povijesnim i filološkim interesom nego određenim filozofijskim stavom i uvidom u zadaću, mogućnost i doseg metafizike kao i određenim razumijevanjem i tumačenjem zadaće, mogućnosti i dosega Aristotelove Metafizike.

Riassunto

L'INTERPRETAZIONE DEL PETRIĆ DELLA MATERIA DELLA METAFISICA DI ARISTOTELE

Quasi tutti gli studiosi della filosofia di Aristotele sono concordi che è anacronistico parlare di metafisica in Aristotele. Andronico da Rodi, editore degli scritti di Aristotele, ha creato il termine Metafisica, trovandosi in imbarazzo e in dubbio come intitolare gli svariati scritti che, a consegna avvenuta, nell'opera di Aristotele *per caso* seguivano i trattati di Fisica. La Metafisica, né come termine né come scienza o disciplina filosofica risale ad Aristotele. La materia della Metafisica di Aristotele non corrisponde, né per intenzione dell'autore, né per suo reale contenuto a quello che la filosofia posteriore (neoplatonica e cristiana) ha stabilito e inteso come compito e argomento della metafisica. La questione inerente la paternità del nome Metafisica e il rifiuto di riconoscere Aristotele come suo autore, si pone insieme e unitamente alla questione sull'interpretazione e a quella riguardante determinate delucidazioni sul contenuto e sulla materia della Metafisica di Aristotele. Queste interpretazioni tradizionali sono state confutate da Hans Reiner con la tesi che il nome Metafisica, in base alle distinzioni di Aristotele: il primo per noi e il primo per sua natura, è l'altro e legittimo nome per la Prima Filosofia — come Aristotele stesso denomina la scienza che viene trattata nella Metafisica. Reiner ha constatato inoltre che F. Petrić nelle Discussioni peripatetiche (*Discussiones peripateticae*), per primo ha formulato la tesi sull'origine bibliote-

caria del nome *Metafisica*. Si pone però la questione come il Petrić sia pervenuto all'idea di disconoscere Aristotele come autore del nome e in che rapporto stia la tesi sostenuta dal Petrić con la totale interpretazione e critica di Aristotele nelle *Discussiones peripatetiche*. Le *Discussiones peripatetiche* di Petrić (nelle quali per la prima volta appare la tesi dell'origine bibliotecaria del titolo *Metafisica*) sono interessanti, in primo luogo per la gran quantità di materiale raccolto, per l'erudizione dell'autore e per il proclamato procedimento strettamente storiografico, cosicché per il loro aspetto storiografico e filologico sono state sempre molto apprezzate. Quest'impressione di storicità ed esattezza ha indotto probabilmente il Reiner a pensare che il Petrić avesse formulato la tesi sull'origine bibliotecaria del nome *Metafisica* in seguito a ricerche storiografiche e guidato dall'interesse per l'accertamento di fatti storici.

I seguaci della tesi dell'origine bibliotecaria del titolo e della denominazione *Metafisica* spiegano la provenienza del nome come dovuta alla casualità, al dubbio, all'imbarazzo (Andronico); gli avversari della tesi dell'origine bibliotecaria del nome ritengono che questa tesi è derivata dall'«oggettivo» interesse storiografico del Petrić. In pari tempo si tratta della filosofia e della disciplina filologica e, sia gli uni che gli altri, tentano di confutare e contestare la tesi avversaria in conseguenza dell'interpretazione del contenuto e della materia della *Metafisica*. Bisogna vedere dunque, quando, come e in che contesto il Petrić avanza la tesi dell'origine bibliotecaria del nome *Metafisica*.

Il Petrić rifiuta di riconoscere Aristotele come autore del nome *Metafisica*, adducendo come prova che il suddetto termine non è menzionato nel testo di Aristotele; che Diogene Laerte non lo nomina in nessun luogo, ma soprattutto insiste sul disordine e sulla confusione del contenuto e dell'argomento degli scritti.

Il Petrić trova nella *Metafisica* di Aristotele due materie essenzialmente diverse, due scienze — la scienza dell'essere come essere e la scienza delle sostanze separate — la Prima Filosofia, la Sapienza. Questa confusione e questo caos derivano — secondo il Petrić — dalla determinazione di Aristotele dell'essere come essere, come generale astratto dall'individuale, inoltre dalla concezione di Aristotele della scienza come scienza del casuale — *filodossia*, nonché dalla metodologia scientifica di Aristotele che si estende solo fino agli stati accidentali passivi del soggetto e impedisce l'accesso all'essenza delle cose. In base alla sua comprensione dell'essere, della scienza e del metodo scientifico, Aristotele — secondo il Petrić — ha impedito la formazione della *metafisica* come scienza della totalità dell'essere (causato e non-causato, esterno e contingente) e della sua gerarchia. Aristotele non è riuscito né ha voluto unire in una scienza unica la Scienza dell'essere come essere e la Scienza delle essenze separate — sostanze, e in base alle concezioni aristoteliche è impossibile farlo.

Il Petrić invece, non mette in questione né la possibilità né il valore della *metafisica*, ma sottolinea che essa in Aristotele non esiste, come pure che è impossibile istituirla aristotelicamente, *peripateticamente*. Dal testo di Petrić (*Discussiones peripateticae*) si

nota chiaramente che il Petrić ha messo in questione la paternità di Aristotele sul nome e sul titolo *Metafisica* in primo luogo, in base alle spiegazioni, interpretazioni del contenuto e della materia della *Metafisica* di Aristotele e, in secondo luogo, in seguito alla spiegazione e comprensione della materia e del compito della metafisica, come li sosteneva e propugnava lui stesso da posizioni neoplatoniche. Il problema del nome, ma soprattutto del contenuto e della materia della *Metafisica* di Aristotele che il Petrić per primo (come si può dedurre dalle ricerche finora condotte) ha notato, è interessante anche ai giorni nostri. La maggior parte degli studiosi, come si è già detto, concorda, in linea di principio, con il Petrić e non solamente riguardo alla tesi sull'origine bibliotecaria del nome *Metafisica*, bensì in merito all'interpretazione della determinazione di Aristotele dell'essere come essere come generale astratto dall'individuale; concorda inoltre, con la tesi della disparità e inconciliabilità della materia della metafisica derivante dall'interpretazione dell'essere come essere. Comunque, non bisogna dimenticare che l'interpretazione del Petrić (se è veramente la prima) è giunta relativamente tardi, e contrasta con le tesi e i trattati sostenuti nella *Metafisica*, come pure con l'interpretazione del primo peripatetismo; inoltre, non si deve scordare che alcuni grandi pensatori (come Kant, Heidegger) convinti dell'origine bibliotecaria del titolo, erano stupiti della perfetta corrispondenza tra il contenuto e la materia della *Metafisica* e questo nome nato *casualmente*. La tesi del Petrić sull'origine bibliotecaria del nome *Metafisica* non è sorta in seguito a ricerche storiografiche e filologiche profonde e spassionate, ma in conseguenza di una certa concezione filosofica (neoplatonica) del Petrić, su ciò che è la metafisica e sul suo compito, e, malgrado il criticismo di Petrić verso Aristotele, è difficile negarle una certa «ispirazione peripatetica».